

Тема: *Політична система та влада*

План лекції:

1. Поняття політичної системи. Політична система за Д. Істоном.
2. Поняття влада, політична та державна влада.
3. Концепції влади
4. Структура політичної влади. Ресурси політичної влади.
5. Форми і механізми реалізації влади. Функції влади.
6. Легітимність політичної влади

- *Політична система* — впорядкована, складна, багатогранна система державних і недержавних стосунків соціальних (суспільних та політичних) інститутів, що виконують певні політичні функції. Вона покликана відображати різноманітні інтереси соціальних груп, які безпосередньо або через свої організації і рухи роблять вплив на державну владу.

Структуру політичної системи становлять:

- 1. Політичні відносини.
- 2. Політична організація суспільства.
- 3. Засоби масової інформації.
- 4. Політичні принципи та норми.
- 5. Політична свідомість і культура.
- 6. Політичні відносини.

Специфіка функціонування будь-якого суспільства виявляється через *функції* політичної системи

- вироблення політичного курсу держави та визначення цілей і завдань розвитку суспільства
- організація діяльності суспільства щодо виконання спільних завдань і програм
- координація окремих елементів суспільства;
- легітимізація
- політична артикуляція
- агрегування інтересів
- стабілізація

- Ж. Блондель поділяє політичні системи за змістом і за формами управління. Він виділяє п'ять основних типів:
 - ліберальні демократії,
 - комуністичні
 - традиційні політичні системи,
 - політичні системи, що переживають період становлення в країнах, які розвиваються, з авторитарними методами управління
 - авторитарно-консервативні системи.

Існують і спрощені підходи до класифікації політичних систем. Вони поділяють політичну систему на демократію й диктатуру або на демократію, авторитаризм і тоталітаризм.

Більшість сучасних політологів виділяють три типи політичних систем:

- Політичні системи англо-американського типу;
- Політичні системи тоталітарного типу;
- Континентально-європейські політичні системи;

Теорії політичних систем:

Модель Т. Парсонса

Елементи політичної системи:

1. **Інститут лідерства** (виконує функцію ініціювання суспільних змін та залучення членів суспільства до реалізації поставленої суспільної мети);

2. **Органи влади** (виконують регулюючу функцію);

3. **Інститут регламентації** (виконує функцію видання норм та правил, які є правовою основою для соціального контролю).

Модель Д.Істона:

Політична система - це сукупність взаємодій, які здійснюють індивіди в межах призначених для них ролей і які спрямовані на авторитарний розподіл цінностей у суспільстві.

Функції політичної системи:

- Розподіл цінностей та ресурсів;
- Забезпечення сприйняття зобов'язуючих рішень в якості обов'язкових більшістю громадян.
- Схеми «ВХІД-ВИХІД».

Модель К.Дойча.

К.Дойч першим провів аналогію між політичною системою та кібернетичною машиною.

Політична система – це сукупність комунікацій, спрямованих на координацію зусиль для досягнення поставлених цілей.

К.Дойч доповнив модель Д.Істона, розглянувши не тільки зовнішні зв'язки політичної системи з оточуючим середовищем, а й канали проходження та обробки сигналів всередині політичної системи (будова самої політичної системи)

Формулювання цілей та їхнє корегування здійснюється політичною системою на основі інформації.

Інформація – основна категорія політичної системи в інтерпретації К.Дойча.

Для функціонування системі потрібна інформація про:

- 1) стан суспільства,
- 2) відстань, що залишилась до запланованої цілі та
- 3) результати попередніх дій самої системи.

Відповідно, функціонування політичної системи залежить від якості та обсягу :

- 1) інформації, що надходить із зовнішнього середовища, та
- 2) інформації про власний стан (рух). На основі цих двох потоків інформації приймаються політичні рішення, що передбачають подальші дії на шляху до поставленої цілі.

Модель Г.Алмонда та Дж.Пауела.

Політична система – це сукупність інститутів і органів, які формулюють та втілюють в життя колективні цілі суспільства або окремих груп, що його складають (сучасне визначення).

Функції входу:

- 1) артикуляція інтересів, тобто формування вимог, які відповідають реальним, або уявним інтересам;
- 2) агрегування, тобто поєднання інтересів (цю функцію виконують переважно політичні партії);
- 3) політична комунікація, тобто забезпечення різних форм взаємодії та обміну інформацією між різними структурами політичної системи, лідерами, громадянами;
- 4) політична соціалізація (тобто засвоєння індивідом політичних цінностей, ідеалів, знань, досвіду, які дозволяють йому успішно виконувати різні політичні ролі).

Функції виходу: або «урядові функції»:

- 1) розробка норм (виконують органи законодавчої влади, парламент);
- 2) застосування норм (органи виконавчої влади);
- 3). контроль за дотриманням норм (виконують судові органи)

Влада, як суспільне явище, виникає за наявності таких елементів:

— існування не менше двох індивідуальних чи групових суб'єктів, що беруть участь у владних відносинах;

— волевиявлення володарюючого по відношенню до підвладного через розпорядження або наказ, у якому передбачають певні санкції у випадку непідкорення владі;

— обов'язковість підкорення наказові;

— наявність суспільних норм, які закріплюють право володарюючого видавати накази та обов'язковість їх виконання.

Водночас політична влада — це специфічний вид регулювання соціальних процесів. У суспільстві можливі три види регулюючих взаємодій суб'єктів політики з використанням влади:

- **ксеничний**, що передбачає монопольне правління одноосібного суб'єкта при фактичному відчуженні від неї всіх інших суб'єктів політики;
- **химерний** — правління всіх, незалежно від їх можливостей і компетенції;
- **симбіозний** — розумне правління на основі суспільної домовленості та правового розподілу владних повноважень.
- Базуючись на цьому, виділяють владу **економічну, політичну, правову, військову, духовну, сімейну.**

Водночас дослідники доводять, що кожному різновиду влади притаманні певні **ознаки універсального характеру**:

- **тип поведінки** (управління діями інших людей, керівництво державою);
- **властивість характеру** (спроможність нав'язати свою волю іншим);
- **спосіб досягнення цілі** (свідоме визначення мети, а також шляхів і способів її досягнення);
- **відносини підпорядкування** (у межах групи між керівним центром і членами групи);
- **здатність вирішення конфліктів раціональним вмотивованим насильством.**

Складність та багатоаспектність такого явища, як влада обумовлюють існування різноманітних **концепцій** влади, основними з яких є:

Телеологічна (від грец. telos, teleos — мета, результат, кінець) **концепція** влади характеризує її як здатність досягнення поставлених цілей, одержання намічених результатів.

Системна концепція влади. Існування та продукування влади залежить **не від індивідуальних відносин до суспільства, а від соціальної системи.** Три підходи:

а) **макропідхід** (Т. Парсонс, Д. Істон) – влада є способом організації, посередником у політичній системі, умовою її виживання, засобом прийняття рішень і розподілу цінностей;

б) **мезопідхід** (М. Кроз'є, Н. Луман) – влада аналізується у співвідношенні з підсистемами суспільства, з його організаційними структурами, влада як засіб соціального спілкування, що дозволяє регулювати групові конфлікти і забезпечує інтеграцію суспільства;

в) **мікропідхід** (Т. Кларк, М. Роджерс) – влада як взаємодія індивідів у рамках специфічної соціальної системи.

Реляціоністська (від франц. relation — відношення, зв'язок) **концепція** влади розглядає її як відношення між двома партнерами, коли один із них — суб'єкт — справляє визначальний вплив на іншого — об'єкт. Суб'єктом і об'єктом можуть виступати як окремі індивіди, так і різноманітні групи та організації.

Біхевіористська концепція влади (Г. Лассуелл, Дж. Кетлін, Ф. Гегель).

Влада як особливий тип поведінки, при якому одні люди командують іншими, а інші їм підкоряються.

Запропонували три «моделі» політичного процесу: силову, ринкову, ігрову:

- а) «силова модель» — «воля до влади»;
- б) «ринкова модель» — «влада продається і купується»;
- в) «ігрова модель» — «політика це театр та поле гри».

Психологічна концепція влади (З. Фрейд, К. Юнг).

Влада – це поведінка реальних індивідів, витоки влади кореняться у свідомості та підсвідомості людей. Прагнення до влади і особливо оволодіння нею виконують функції суб'єктивної компенсації фізичної або духовної неповноцінності.

- 5. **Структурно-функціональна концепція влади** .
Влада як особливий вид відносин між підлеглими і керівниками. Суспільство має ієрархію, яка диференціює управлінські та виконавські ролі.
- 6. **Реляціоністська концепція влади**. Влада як відносини між особами, при яких один з них чинить вплив на другого. **Три підходи до трактування влади:**
 - а) **«опору»** (Д. Картрайт, Дж. Френч) – психологічний акцент у системі владних відносин;
 - б) **«обміну ресурсами»** (П. Блау, Д. Хіксон) – соціологічний акцент;
 - в) **«розподіл зон впливу»** (Д. Ронг) – політичний акцент.
- 7. **Інструменталістська концепція влади**. Влада як можливість використання певних засобів, зокрема насильства і примусу.

8. **Конфліктна концепція влади.** Влада як можливість прийняття рішень, що регулюють розподіл благ у конфліктних ситуаціях.⁶⁹

9. **Марксистська концепція влади** (К. Маркс, Ф. Енгельс). Влада має класовий характер, існують відносини панування та підкорення. Головне місце в системі соціальної влади посідає державна влада. Розвиток політичної теорії щодо питання сутності влади відобразився у появі нових підходів до вивчення цього явища, найбільш розповсюдженими серед них є неоструктуралістські концепції.

10. **«Археології і генеалогії влади»** (М. Фуко). М. Фуко визначає владу як неперсоніфіковане, модальне спілкування («відносини відносин»). Відносини між суб'єктами влади є такими, оскільки вони перебувають у постійній зміні енергетичних ліній і співвідношення взаємних сил.

Концепція «поля влади» (П. Бурд'є). П. Бурд'є запропонував поняття «символічної влади», обґрунтував як сукупність «капіталів», які розподіляються між суб'єктами влади відповідно до їхньої позиції у політичному просторі.

Відмінність державної та політичної влади

Політична влада — публічні, вольові (керівництва — підкорення) відносини, що утворюються між суб'єктами політичної системи суспільства (у тому числі державою) на основі політичних і правових норм.

Державна влада — публічно-політичні, вольові (керівництва — підкорення) відносини, що утворюються між державним апаратом і суб'єктами політичної системи суспільства на підґрунті правових норм, зі спиранням, у разі потреби, на державний примус. Державна влада відносно самотійна і складає основу функціонування державного апарату.

Політична влада відрізняється від усіх інших форм суспільної влади наступними особливостями (ознаками):

- а) загальністю, обов'язковістю її рішень для всіх громадян, організації всякої влади.
- б) безособовістю.
- в) монополією на фізичне насильство, як внутрішнє (право покарання), так і зовнішнє (право на війну).
- г) різноманітністю ресурсів.

Отже, політична влада – це публічне і монопольне право здійснювати волю, силу, панування у соціальному житті, тобто право визначених інститутів і закладів приймати рішення, обов'язкове для всіх громадян, спираючись на специфічні засоби та апарат влади.

Структура влади - це ті компоненти, без яких вона не відбувається.

Такими є її

- суб'єкт,
- об'єкт,
- джерела
- ресурси влади.
- МОТИВИ

Влади не може бути без підпорядкування об'єкта. Здатність до підпорядкування залежить від кількох *факторів*: *засобів* (ресурсів) впливу, якими володіє суб'єкт, і від *мотивації підпорядкування*, яка може бути викликана:

- страхом за свою безпеку, страхом залишитись без певних благ;
- звичкою виконувати накази;
- апатією;
- переконанням у необхідності підпорядкування;
- зацікавленістю, щоб бути в підлеглості;
- відчуттям обов'язку;
- авторитетом суб'єкта влади.

Ресурси влади

Ресурси влади являють собою все те, що може бути використане для впливу на інших, що підвищує потенціал і силу впливу суб'єкта влади. Існують відкриті і приховані типи впливу.

У першому випадку використовуються такі ресурси, як:

- **силовий примус** - втрата будь-яких благ, тілесні покарання (історія людства знає безліч прикладів цього - тортури, концтабори), смертна кара, обмеження свободи, штрафи, відлучення від церкви, звільнення з роботи тощо;
- **закон** - традиція, звичай;
- **стимулювання** - створення стимулів, якими виступають матеріальні та інші блага, що ними об'єкт влади нагороджується в обмін на поведінку, що вимагається. Ресурс винагороди широко використовують батьки, викладачі, керівники організацій, політики.

Існують і інші класифікації ресурсів. Наприклад, ресурси поділяються залежно від сфер життєдіяльності.

- **Економічні ресурси** (матеріальні й нематеріальні блага, цінності, пов'язані із задоволенням повсякденних потреб людини й суспільства — гроші, товари, послуги, пільги, субсидії та ін.);
- **Соціальні ресурси** (можливість соціальної мобільності, здатність зміни соціального статусу);
- **Силові ресурси** (зброя, інститути примусу — армія, поліція, служба безпеки, суди, прокуратура та ін.);
- **Нормативні ресурси** (правові, релігійні, звичаєві та ін. соціальні норми — закони, розпорядження, традиції, моральні норми);
- **Культурно-інформаційні ресурси** (знання, навчальні заклади, наукові установи та ін.).
- Виділяють також **демографічні** — людина як універсальний ресурс, що створює інші ресурси.

Різноманітні ресурси влади можуть класифікуватись за різними ознаками.

Так, за характером вони поділяються на **утилітарні, примусові та нормативні**.

Використання ресурсів влади перетворює її з можливої на дійсну, яка може виявлятися в таких формах, як панування, керівництво, управління, контроль.

- Панування — це абсолютне чи відносне підкорення одних людей (соціальних груп) іншим.
- Політичне керівництво й управління реалізуються через прийняття стратегічних і тактичних рішень до об'єктів влади, через організацію, регулювання та контроль їх розвитку. Але практика владарювання свідчить про існування некоректних, а подекуди й аморальних форм та засобів: підкуп, обман, обіцянки, шантаж, штучні перешкоди, популізм тощо. Усе це завдає шкоди істинній демократії, підриває престиж влади, викликає до неї недовіру народу, загрожує соціальними конфліктами.

Форми політичної влади розрізняють і за критерієм головного суб'єкта правління. До них належать:

- **монархія** — єдиновладне (абсолютне чи з конституційним обмеженням) спадкоємне правління однієї особи (монарха);
- **тиранія** — одноосібне деспотичне правління внаслідок насильницького захоплення влади;
- **аристократія** — влада кращих, тобто верхівкової, знатної, привілейованої групи;
- **олігархія** — влада небагатьох багатих;
- **тимократія** — особлива форма олігархії, за якою державна влада належить привілейованій більшості, яка володіє високим майновим цензом, часто — військовою силою;
- **теократія** — влада церкви;
- **охлократія** — влада натовпу, що спирається не на закони, а на миттєві настрої та примхи юрби, яка часто піддається впливові демагогів, стає деспотичною і діє тиранічне;
- **демократія** — влада народу на основі закону та забезпечення прав і свобод громадян.
- Сучасні дослідники виокремлюють **ще владу партократії** (партійної верхівки, номенклатури), **бюрократії** (панування вищого державного чиновництва, засилля надцентралізованості й заформалізованості в державі), **технократії** (вирішальний вплив у суспільстві здійснює науково-технічна еліта; панування технологічного мислення).

Політична влада втілюється **через механізм владних відносин**. Польський політолог Єжи Вятр запропонував таку його структуру:

- наявність у владних відносинах не менше двох партнерів;
- волевиявлення володаря здійснюється у вигляді певного акту, який передбачає санкції за непідкорення його волі;
- обов'язкове підкорення тому, хто здійснює владу;
- соціальні норми, що закріплюють право одних видавати акти, інших — їм підкорятися (правове забезпечення).

Такий механізм владних відносин, чітко працюючи, забезпечує оперативність і дієвість взаємозв'язку суб'єкта і об'єкта, реалізацію функцій.

Такими функціями є:

- Інтегративна функція.
- Регулятивна функція.
- Мотиваційна функція.
- Консолідуюча функція.
- Стабілізаційна функція.

Легітимність політичної влади — це стан, коли право чинності даної влади визнають суспільство і міжнародне співтовариство; це форма підтримки, виправдання правомірності застосування влади і здійснення правління державою.

Легітимність влади є її невід'ємною ознакою. **Легітимність не є синонімом законності**, оскільки політична влада не завжди спирається на право і закони, але завжди користується певною підтримкою принаймні частини населення. Основними джерелами легітимності є три основні суб'єкти: населення, уряд і зовнішньополітичні структури.

Процес визнання влади правочинною, утвердження її легітимності називають **легітимацією**.

Типи легітимності влади: (за Вебером:)

- Традиційна легітимність,
- Раціональна (демократична) легітимність,
- Харизматична легітимність,

Англійський дослідник Д. Хелд поряд з уже відомими нам типами легітимності пропонує говорити про такі її види, як:

- «Згода під загрозою насильства», коли люди підтримують владу, побоюючись загроз з її боку аж до загрози їхній безпеці;
- Легітимність, заснована на апатії населення, що свідчить про його байдужості до склався стилю і формам правління;
- Прагматична (інструментальна) підтримка, при якій надається владі довіру здійснюється в обмін на дані нею обіцянки тих чи інших соціальних благ;
- Нормативна підтримка, що передбачає збіг політичних принципів, які поділяються населенням і владою;
- І нарешті, вища нормативна підтримка, що означає повний збіг такого роду принципів.
- Деякі вчені виділяють також ідеологічний тип легітимності, що провокує підтримку влади з боку громадської думки в результаті активних агітаційно-пропагандистських заходів, здійснюваних правлячими колами.

На основі порівняння існуючих політичних систем **Д. Істон** виділив такі типи легітимності:

1) **Ідеологічний** – влад спирається на переконаності або вірі людей у правильність тих ідеологічних цінностей які владою проголошені. Джерело – ідеологічні цінності.

2) **Структурний** – коли люди цінують механізми і норми існуючої системи влади. Джерело – специфічні політичні структури.

3) **Персоналістський** – виникає у наслідок морального схвалення народом осіб, що перебувають у влади (перетинається з харизматичним типом).

Відмінності між легітимністю та легальністю:

«Легальність» - це суворе відповідність офіційно існуючого закону. Якщо зіставити якийсь конкретний політичний чи юридичний факт з нормами закону, ми можемо однозначно вирішити, легально це чи нелегально. **Якщо щось не суперечить закону, то це легально.** А якщо суперечить, то нелегально.

Легітимність (від лат. *legitimus* - законний) — це **морально-психологічне сприйняття влади** громадянам, визнання її права здійснювати управління соціальними процесами, згода, готовність їй підпорядковуватися. У вузькому розумінні легітимною визнається законна влада, утворена згідно із процедурою, передбаченою законами. Легітимність — це широке та складне явище, яке виражає зв'язок інтересів людей з їх внутрішньою оцінкою, яка залежить від їх стверджень, світосприйняття та повсякденного життя. Легітимність може бути частковою та навіть неузгодженою, оскільки в суспільстві існують різні прошарки населення з різними інтересами.

Криза легітимності – це зниження реальної підтримки органів державної влади чи правлячого режиму в цілому, яке впливає на якісні зміни їхніх ролей і функцій.

Криза легітимності (legitimacy crisis) – ситуація, в якій правомірність існуючого соціального порядку піддається сумніву та відкрито висловлюється недовіра до існуючої влади. Вона свідчить про те, що політична влада не здатна переконати суспільство в необхідності і оптимальному функціонуванні існуючих державних інститутів і влад.

Основними причинами делегітимації є:

- Суперечності між універсальними цінностями, які панують в суспільстві, і егоїстичними інтересами владної еліти.
- Суперечності між ідеєю демократії і соціально-політичною практикою. Це проявляється в спробі вирішити проблеми силовим шляхом, тиском на засоби масової інформації.
- Відсутність в політичній системі механізму для захисту інтересів народних мас.
- Зростання бюрократизації та корумпованості.
- Націоналізм, етнічний сепаратизм в багатонаціональних державах, які проявляються у відторгненні федеральної влади.
- Втрата владною елітою віри в правомірність своєї влади, виникнення всередині неї суперечностей, зіткнень різних гілок влади.

Криза легітимності – типове явище для різноманітних перебудовчих, перехідних та революційних періодів: стара влада, втративши контроль за перебігом подій, не розглядається більше як охоронець важливих суспільних вартостей.

Для **зміцнення** своєї легітимності вона ще може, але не завжди вміє використати такі засоби:

- Зміна системи законодавства і державного управління відповідно до нових вимог;
- Створення такої політичної системи, легітимність якої ґрунтується на традиціях населення
- Використання харизматичних рис політичного лідера;
- Успішне здійснення державних програм підтримання законності і правопорядку.

В якості основних шляхів і засобів виходу з кризисних ситуацій для держави, де цінується думка громадськості, можна назвати такі:

- Підтримка постійних контактів з населенням.
- Проведення роз'яснювальної роботи відносно своїх цілей.
- Врівноваженність гілок влади.
- Посилення ролі правових методів для досягнення цілей і постійного поновлення законодавства.
- Дотримання правил політичної гри без попирання інтересів сил, які беруть у ній участь.
- Організація контролю з боку організованої громадськості за різними рівнями державної влади.
- Зміцнення демократичних цінностей у суспільстві.

Дякую за увагу!

